

Willem Elsschot
Verzameld werk

Bezorgd en toegelicht door
Peter de Bruijn
Met illustraties van
Peter van Hugten

Athenaeum—Polak & Van Gennep
Amsterdam 2012

Eerste druk, 2005; tweede druk, 2007; derde druk, 2008; vierde druk, 2010;
vijfde druk, 2011; zesde druk, 2012

Teksten © 2005 Erven A. De Ridder (Willem Elsschot)
Tekstbezorging en aantekeningen © 2005 Huygens Instituut der
Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Illustraties © 2005 Peter van Hugten

Athenaeum—Polak & Van Gennep, Singel 262, 1016 AC Amsterdam

Omslag Anneke Germers
Omslagillustratie Peter van Hugten
Boekverzorging Jacques Janssen en Jaap Meijer

ISBN 978 90 253 6907 1 / NUR 301
www.uitgeverijathenaeum.nl

Inhoud

- Villa des Roses 7
- Een Ontgoocheling 115
- De Verlossing 161
- Lijmen / Het Been 251
Lijmen 253
Het Been 369
- Kaas 419
- Tsjip / De Leeuwentemmer 493
Tsjip 495
De Leeuwentemmer 563
- Pensioen 617
- Het Tankschip 669
- Het Dwaallicht 703
- Verzen 737
De Zee 739
- Aan mijn moeder 740
Aan mijn moeder 741
Aan Fine 742
Moeder 743
De Baggerman 744
- Bij het Doodsbed van een Kind 745
Moeder 746
- Tot den Arme 747
De Bedelaar 748
Tot den Arme 749
- De Klacht van den Oude 751

De Bult spreekt 753
Het Huwelijk 755
O jeugd! 756
Aan Jan Greshoff 757
Brief 758
Van der Lubbe 760
Spijt 762
Aan Willem Gijssels 764
De Banneling 765
Borms 766

Verantwoording 769
Aantekeningen 771

Villa des Roses

1 Mijnheer en madame Brulot

De 'Villa des Roses', waarin het echtpaar Brulot te eten gaf en kamers verhuurde, stond in de rue d'Armaillé, een straat van weinig aanzien in het overigens breed aangelegde 'Quartier des Ternes'. En zoals de straat was, zo was ook het huis, dat slechts één enkele verdieping had, terwijl de buurt heinde en verre volgebouwd was met huizen van vijf en zes verdiepingen, welke aan weerszijden torenhoog boven de 'Villa' uitstaken. Hierdoor deed het pension wel enigszins aan een gewezen landhuis denken, belegerd en ingesloten door de stuwende vloed der grote stad, doch voor de nadere omschrijving welke opgesloten lag in de toevoeging 'des Roses' had nooit iemand een gangbare verklaring weten op te duiken. Wel was er een tuin aan het huis, wat in Parijs toch reeds een zeldzaamheid is, doch sedert mijnheer en mevrouw Brulot de woning betrokken hadden – en zij woonden er nu al meer dan zestien jaar – was er geen zorgzame hand meer naar uitgestoken, zodat alle rozen en andere bloemen reeds lang tot het verleden behoorden. Ook kwam er maar weinig zon, omdat de naburige huizen met hun reusachtige schaduwen het ganse terrein der Villa bestreken. Alleen het gras had het onder die omstandigheden weten uit te houden, het gras dat weliger tiert naargelang men er minder naar omkijkt en dat een vriend is van vergeten stenen en bouwvallen in wording.

In verband met de toestand zoals die nu eenmaal was, had madame Brulot spoedig besloten kippen te houden, waarvan er een dertigtal in het 'park' der Villa rondscharrelden. En alsof Parijs niet bestond en de zon in hun rijk niet onderging, legden die beestjes daar waarachtig eieren, welke door mevrouw in de stad verkocht werden à 20 centimes per stuk. Voor het garnizoen der Villa kocht zij er dan Italiaanse voor de helft van die prijs, legde die 's morgens hier en daar in de tuin te vinden, waarna zij overdag in triomf naar de keuken werden gebracht. Werd er dan ook al eens geklaagd over vleeschotels of koffie, omtrent de eieren waren alle dames en heren het eens: de weerga ervan was kort en goed in de hele stad niet te vinden.

Op de voorgevel der Villa, naast de straatdeur, was een zwart bord aangebracht, waarop in gouden letters te lezen stond:

VILLA DES ROSES
Maison C. A. BRULOT

Pension de famille de premier ordre
Tout le confort moderne
Grand parc pour enfants
Prix divers et à convenir
Déjeuners et dîners au cachet

ENGLISH SPOKEN

'Pension de famille de premier ordre' was wel een beetje overdreven.

Wat het 'confort moderne' betreft, dat bestond voornamelijk hierin, dat men dadelijk een huissleutel kreeg en dus ook bij nacht vrij gaan en komen kon zonder iemand te moeten opbellen. Elektrische verlichting en een badgelegenheid daarentegen, hield men er niet op na. Werd er al eens naar gevraagd door een nieuweling die zich na een week of zo onrein begon te gevoelen, of door een die er alles van weten wilde voor hij begon, dan maakte madame Brulot hem duidelijk dat zij van beide nieuwigheden afgezien had wegens het daaraan verbonden gevaar. Het afbranden van de Bazar de la Charité, waarbij een paar honderd mensen het leven verloren, was volgens madame Brulot veroorzaakt door kortsluiting in de elektrische geleiding, en schuin over de Villa was er eens een deurwaarder van nog geen veertig jaar in zijn bad gestikt, zonder dat de burens ook maar één kreet vernomen hadden.

Door 'déjeuners et dîners au cachet' werd bedoeld dat men ook 's middags of 's avonds kon komen eten zonder dat men in de Villa zijn intrek behoefde te nemen, waardoor het aantal monden nogal afwisselde.

Het 'English spoken' dagtekende uit een tijd toen er onder de kostgangers der Villa een heer was, die in Londen had gewoond en daarom opsneed met zijn Engels. Nog steeds kende madame Brulot een woord of vijf zoals yes, no, money, room en dinner.

Laat ons Caesar geven wat hem toekomt. Het dient ter ere van madame Brulot gezegd dat het eten, een paar artikelen van ondergeschikt be-

lang en dan die eieren terzijde gelaten, heus zo slecht niet was. De grondstoffen kocht zij in eigen persoon en het toebereiden ervan werd overgelaten aan de zorgen van een keukenmeid, bijgestaan door een kamermeisje, dat gewoonlijk óók wel iets van koken af wist. De spijzen, althans die welke genuttigd werden op de twee grote gemeenschappelijke maaltijden, welke respectievelijk 's middags om twaalf en 's avonds om zeven uur aanvingen, waren voor alle kostgangers dezelfde. Maar toch werden zeer uiteenlopende prijzen betaald. Hierop hadden verscheidene factoren een meer of minder overwegende invloed, en wel in de eerste plaats de grootte, ligging en meubilering der kamer welke men betrok, de hoeveelheid voedsel welke men gebruikte, de financiële reputatie van het land waar men vandaan kwam (Amerikanen bijvoorbeeld betaalden in de regel meer dan Polen of Armeniërs), eindelijk de gezondheid en de ouderdom der kostgangers in verband met de meer of mindere last door ieder van hen veroorzaakt. Men werd dan ook nooit anders dan op proef aangenomen, hetzij voor een week, hetzij voor een maand, al naar gelang van de indruk die men bij het eerste onderhoud op madame Brulot maakte, waarbij ook rekening gehouden werd met het gewicht en de kubiekinhoud van het meegebrachte reisgoed. Dit laatste was echter bij de beoordeling gaandeweg minder overwegend geworden, sedert madame Brulot allertreurigste ondervindingen opgedaan had met een paar reusachtige koffers.

Madame Brulot beoordeelde haar nieuwelingen nog dikwijls zeer verkeerd, al had zij tijd genoeg gehad om zich in de loop der jaren te volmaken in een studie, welke toch rechtstreeks tot haar vak behoorde. Zo kon zij zich niet geheel losmaken van het vooroordeel, dat dikke mensen altijd veel en magere gewoonlijk weinig spijs en drank gebruiken, zonder te bedenken dat zwaarlijvigen dikwijls matigheid moeten betrachten, terwijl magere kerels vaak met een lintworm rondlopen, wat natuurlijk een ramp is voor een kosthuis. Ook bleef zij voortgaan af en toe een of meer niet-betalers op te nemen, hoewel zij telkens zwoer, bij God en al zijn Heiligen, dat zij er niet meer in zou lopen. Nu was het ook geen gemakkelijk werk schurftige schapen te weren uit een inrichting, waarvan men de goede naam hoog wilde houden door nooit vooruit te doen betalen, want zoals dat in zaken steeds het geval is, stond ook de firma Brulot voortdurend bloot aan allerlei listen en lagen en achterbakse praktijken van gewetenloze concurrenten.

Om maar eens een voorbeeld aan te halen. Stel je voor dat madame Durand, die in dezelfde buurt het kosthuis 'Sweet Home' hield, eens een delegatie van vier Servische heren had opgenomen, die door de regering

van hun land naar Parijs gezonden waren, om daar een grondige studie te maken van het nieuwste op het gebied van brandweer en onderricht aan achterlijke kinderen. Men gaf hun het beste van wat er te krijgen was, daar alles toch voor rekening der Servische Legatie kwam, waarvan zij de drogman zelfs ten eten nodigden om hem voor te stellen aan madame Durand, die zich zeer vereerd gevoelde door deze vriendelijke attentie. Tot er op zekere dag een Brusselaar in Sweet Home afstapte die, toen hij de heren met elkander hoorde praten, in hen vier stadgenoten herkende. De wanhoop van madame Durand was groot, vooral ook omdat overeengekomen was een maand tevoren op te zeggen, zodat de delegatie nu ook nog het recht had eerst over eenendertig dagen te vertrekken. Na veel over en weder gepraat werd echter een voor beide partijen bevredigend vergelijk getroffen. De heren stemden erin toe Sweet Home op staande voet te verlaten, op voorwaarde dat madame Durand harerzijds zich op haar erewoord verbond de politie niet in de zaak te moeien, en aan de leden der delegatie een net pension aan te wijzen, waar zij hun werkzaamheden konden voortzetten. Een en ander werd stipt nageleefd, en zo kwam het dat de vier Serviërs in de Villa des Roses belandden, waar zij vijf maanden gewoond hebben.

Men moet dus erkennen dat de vijfenveertigjarige madame Brulot voor een zware taak stond, vooral als men bedenkt, dat haar echtgenoot zich weinig met de zaken inliet, en dat mevrouw ook nog inspectrice was bij het armbestuur der stad Parijs. Dit baantje bestond in het om de andere dag bezoeken van armlastige kraamvrouwen, en daaraan verdiende zij nog 250 franc per maand.

Madame Brulot hield de kas van het pension zorgvuldig gescheiden van het geld dat zij bij het armbestuur verdiende, en wanneer zij, na een geval als dat met de Serviërs, haar privé-spaarpot moest aanspreken, dan liet zij nooit na mijnheer Brulot te vragen of hij nu zag – ja of neen – dat zij er haar eigen geld bij inschoot.

Het gerucht liep dat mevrouw eigenlijk veel meer dan 250 franc per maand van het armbestuur mee naar huis bracht, en dat zij onder de bijzondere bescherming stond van de directeur harer afdeling. Dit heette dan ook de ware reden te zijn waarom zij reeds tweemaal gedecoreerd en éénmaal gediplomeerd was. Het diploma hing in de 'feestzaal' aan de muur, en haar decoraties spelde zij op wanneer zij haar tochten ondernam.

Hoe het ook zij, zeker is het dat er dikwijls zogenaamde 'petits-bleus' voor mevrouw kwamen, dat wil zeggen briefjes welke binnen de grenzen der stad in alle richtingen door pijpen geblazen worden, en de geadres-

seerde gewoonlijk binnen het uur bereiken, wat in elk geval geen goed teken was. Maar zij was natuurlijk oud en wijs genoeg om te weten wat zij doen en laten moest.

De verschijning van madame Brulot maakte geen ongunstige indruk, hoewel het haar aan distinctie ontbrak, doordat haar neus te vlezig was en op het Bourbon-type geleek, zoals honden uit achterbuurten wel eens aan volbloed foxterriërs doen denken. Zij leed namelijk aan een ziekte welke zich in hoofdzaak kenmerkte door jeuken en opzwellen van neusen mondvliezen, bij het eten van zekere vruchten en groenten, vooral van aardbeien en bananen, en door het vele wrijven om het jeuken te verzachten, had haar neus zich uitgezet en vertoonde een paar eigenaardige plooiën, waardoor zij er was gaan uitzien alsof zij steeds verongelijkt werd. Madame Brulot was gezet, echter niet overdreven voor haar ouderdom; zij had een gouden hart, maakte haar hoeden zelf en zag er met een paar goedkope spullen werkelijk nogal aardig uit.

De heer C. A. Brulot was twintig jaar ouder dan zijn vrouw, dus zowat vijftig, en scheen van beroep notaris geweest te zijn op een dorp. Madame Brulot had hem indertijd een zoontje geschonken, dat op zesjarige leeftijd gestorven was en op het dorpskerkhof begraven werd. Dit was een der weinige gebeurtenissen, welke vermocht hadden de heer Brulot te ontroeren; doch vooral madame Brulot had veel geweend, en wekelang had zij elke avond, wanneer het kerkhof reeds gesloten was, voor de traliepoort gestaan, omdat zij van daaruit een boompje zien kon dat op het graf groeide. Volgens de heer Brulot was dit afsterven de voornaamste reden geweest, waarom hij zijn notariszaak had overgedaan, om in Parijs de Villa des Roses te komen exploiteren. Hij had gehoopt dat zijn vrouw in de hoofdstad meer afleiding zou vinden, en wat dát betreft tenminste was hij in zijn verwachtingen niet bedrogen. Zijn opvolger had hem echter slechts gedeeltelijk betaald, of op enige andere wijze lelijk in de luren gelegd, want nu, na zestien volle jaren, scheen de heer Brulot nog steeds processen te voeren om zijn rechten te doen gelden. Hiervoor moest hij jaarlijks drie- of viermaal beroep doen op de centen van zijn vrouw, die hem telkens weer de plechtige verzekering gaf dat het nu de laatste maal was.

Mijnheer Brulot had een kale kruin, omlijst met lang grijs haar en hij droeg steeds een zwart mutsje, het enige voorwerp dat hij uit zijn notariszaak had overgehouden. Hij was verder soldaat geweest in 1870 en door de Duitsers gevangengenomen, reden waarom hij nog steeds een tamelijk krijgshaftige snor droeg en een puntbaardje. 's Namiddags, wanneer borden en glazen opgeruimd waren, kon men hem in de zogenaamde

'feestzaal' zien zitten, tot over de oren begraven in de dossiers van zijn proces en wanneer madame Brulot verscheen mompelde hij: 'ik zal hem wel krijgen, de schurk.' Mijnheer Brulot leed afwisselend aan jicht, verkoudheid in het hoofd en op de borst, gal-, lever- en suikerziekte, doch zonder te sterven, en wanneer hij te bed lag en mevrouw afwezig was, dan dorsten de dienstmeisjes niet goed op zijn kamer te komen, wanneer hij een van haar riep om hem medicijnen toe te dienen. Zij hadden dan ook niet de minste eerbied voor zijn grijze haren, en ontzagen zich niet om tegen zijn voeten aan te schrobben, wanneer zij de vloer der feestzaal kwamen schoonmaken.

Sedert jaren had mevrouw een kleine aap, een 'ouistiti', die zij 'mon fils' noemde en die haar een weinig troostte in haar kinderloosheid. Wanneer zij uit wandelen ging en het weder niet te guur was, stak zij het beest, dat zonder de lange staart nog geen vuist groot was, tussen haar japon en haar mantel, waar men zijn kop niet eens onderscheiden kon, zo goed versmolt hij met haar goedkope bontjes.

'Chico', want zo heette hij, mocht aan tafel zitten met de grote mensen, en was vooral in de zevende hemel, wanneer mevrouw hem uit haar mond liet eten. Dan glinsterden zijn oogjes en stiet hij een geluid uit dat aan het getjilp van een mus en tevens aan het gegrinnik van een mens deed denken. Chico sliep tussen mijnheer en madame Brulot en was jaloers op al de heren van de Villa, behalve op de oude notaris. Mevrouw was innig aan hem verknocht, en toen zij eens te kiezen had tussen Chico en een zeer net Engels paar dat goed betaalde, doch niet met hem aan tafel verkoos te zitten, had zij niet geaarzeld de Engelsen zuchtend prijs te geven en de aap te behouden. Chico hield dan ook veel van zijn meesters. Wanneer de koude niet toeliet dat ze hem medenam, begroette hij haar thuiskomst met kreten en vreemde gebaren, maar soms was hij kop-pig en dan nam hij van haar geen eten aan.

2 Madame Gendron

Sedert lang was de tweeënnegentigjarige madame Gendron de financiële steunpilaar van de Villa des Roses. Waar toch het minimum kostgeld bij madame Brulot, slapen inbegrepen, slechts vijf franc per dag bedroeg, betaalde deze dame achttien franc per dag, ongerekend de talrijke bijverdiensten welke haar verblijf in de Villa medebracht. Ook zij had een goed-

kopere tijd gekend, toen zij een jaar of tien jonger was en zich nog alleen kon wassen, doch madame Brulot had haar maandgeld geregeld verhoogd naargelang de oude sukkelachtiger werd, tot eindelijk het reeds genoemde cijfer bereikt was. Het tarief van vijfentwintig franc per dag zou eerst in werking treden na het vieren van haar honderdste verjaardag, indien de Heer haar 't leven liet.

Men beweerde dat mevrouw Gendron rijk was, doch de meningen omtrent de grootte van haar fortuin liepen nogal uiteen. Pessimisten spraken van slechts vijfmaal honderdduizend franc, optimisten van drie miljoen. Dat geld beheerde zij echter niet meer zelf, sedert zij niet langer in staat was het beheer te voeren over haar eigen vlees en beenderen. Hiermede was de heer Garousse belast, een Parijs zakenman die als bemiddelaar optrad in de betrekkingen tussen madame Gendron en haar zoon, een dokter te Duinkerken. Om een of andere reden kon dokter Gendron zijn moeder onmogelijk bij zich in huis nemen. Trouwens, naar hij verzekerde, was maatje bijzonder op Parijs gesteld, al werd in dezen nooit naar haar mening gevraagd. Och, misschien zou het mens ook bevestigd hebben dat zij werkelijk veel van de hoofdstad hield, zoals zij hield van alles wat men maar wilde.

Op aandringen van dokter Gendron had de heer Garousse in den beginne wel eens aanmerkingen gemaakt op de maandelijksche rekeningen van madame Brulot en een paar jaar geleden had men moeder Gendron zelfs tijdelijk overgeplaatst naar een ander kosthuis, alleen maar om madame Brulot eens op de vingers te tikken. Spoedig echter had men de oude maar weer teruggebracht, want de financiële uitslag was er niet beter op geworden. Toch had de waarschuwing, welke in de tijdelijke afwezigheid van de deken harer kostgangers opgesloten lag, een zekere wrok bij madame Brulot achtergelaten, en daar zij nu begreep dat men met de oude nergens goedkoper terecht kon dan in de Villa des Roses, liet zij nooit na, wanneer het haar bij het armbestuur niet voor de wind ging, madame Gendron schamper te vragen 'of zij soms niet weer van plan was weg te lopen'.

Bij de eerste oogopslag zag madame Gendron eruit als een nette, bejaarde dame, doch bij nadere beschouwing werd zij wel degelijk een heel, heel oude vrouw.

Zij was lang van gestalte en hield zich vervaarlijk recht, want zij was nu eenmaal te stijf om nog krom te *kunnen* groeien.

Veel vlees zat er niet meer aan, en haar handen beefden zó, dat zij met een stuk brood wel eens bij een van haar oren terecht kwam, als zij het in haar mond wilde steken. Zij kon nog zonder iemands hulp de trap afko-

men, wanneer gebeld werd voor het eten, als zij maar eenmaal de leuning goed beethad. Toch stak de heer Brulot haar wel eens een hand toe, en leidde hij haar zelfs aan de arm de feestzaal binnen tot op haar plaats aan de gemeenschappelijke tafel. 'Men moet galant zijn voor dames' beweerde hij dan. Maar vooral wanneer zij sprak kreeg men een indruk van ontzaglijke ouderdom. Schor was haar stem niet; zij scheen veeleer de intonatie te hebben weergevonden, waarmede zij als kind haar lessen van vaderlandse geschiedenis moet opgezegd hebben. Zij sprak op één toon, geraakte soms van de wijs en gebruikte zinswendingen uit het verleden. Zij liep met behoedzame stap, als vertrouwde zij de grond niet goed, en zeker zou zij de kostgangers door haar plotselinge verschijning dikwijls hebben gestoord of doen schrikken, indien zij niet voortdurend een zacht kuchen had uitgestoten, waardoor zij haar nadering aankondigde, zoals weleer pestlijders deden die bellen moesten wanneer zij de straat opliepen.

In de prijs van achttien franc was begrepen dat madame Gendron elke dag gewassen, gekamd en grondig schoongemaakt moest worden. Met dit werk waren de dienstmeisjes belast, die er een pretje van maakten en het wassen tot tweemaal in de week hadden teruggebracht. Er huisde op de kamer van madame Gendron een leger wandluizen, die zich, wonderlijk genoeg, niet verder door de Villa verspreidden. Iedere zaterdag werd op het ongedierte jacht gemaakt, maar het was een hopeloze strijd, die men tóch niet dorst op te geven, omdat de lokalisering van het kwaad aan de wekelijkse slachting werd toegeschreven. Dit was echter onjuist, want toen men de oude eens tijdelijk naar een andere kamer had overgeplaatst, was de hele zwerm met haar meegetrokken.

Na het middageten stond madame Gendron een ogenblik vroeger dan de anderen van tafel op, haar kopje koffie desnoods in de steek latend, om een bezoek te gaan brengen aan al de kamers van haar verdieping. Overal nam zij wat weg, al was het maar een krant of een asbakje en stopte alles zorgvuldig in de ledige reiskoffer, die sedert jaren als een wachtende doodkist op haar kamer stond. Twee- of driemaal in de week werd een en ander er door de meisjes weder uitgehaald en aan de rechtmatige eigenaars teruggegeven.

Voor madame Gendron was het telkens een smartelijk ogenblik. Zij schold de meisjes uit voor 'sales filles', maar begon 's anderendaags toch weer opnieuw, zonder ooit de moed te verliezen. De kostgangers lieten haar begaan en deden alsof zij erin liepen. En de oude verkneukelde zich als een der heren haar vragen kwam of zij niets van zijn kleebrorstel af wist, of van enig ander voorwerp dat spoorloos verdwenen was.

Het arme mens hield trouwens veel van de heren en zij was zo blij als een kind wanneer een hunner, om het gezelschap aan 't lachen te maken, haar aan tafel bediende. Als er een op de trap voor haar uit liep dan riep zij hem na en trof zij een nieuweling voor het eerst boven alleen, dan noemde zij hem 'mijn schat' en trachtte hem beet te pakken.

Zij hield ook nog van opschik, want op haar wastafel stond een eau-de-colognelles en een poudre-de-rizdoos, waarvan zij nooit vergat zich te bedienen vóór zij haar kamer verliet. Aangezien haar reukorgaan echter zeer verzwakt was, werd de fles op order van madame Brulot met water gevuld en de poudre-de-rizdoos met aardappelmeel.

De heer Brulot verklaarde haar wel eens in 't openbaar zijn liefde, een mop die altijd veel bijval vond. Maar van hem wilde de oude toch niets weten, hoe weinig kieskeurig zij anders ook was, want zij vreesde de notaris en vertrouwde hem niet. Zij had hem een paar maal bezig gezien in de stukken van zijn proces en de indruk gekregen dat de heer Brulot haar testament gereedmaakte.

Ieder jaar, met Pasen en Allerheiligen, moest madame Brulot haar een nieuw kleed kopen, waarvoor zij dan telkens van de heer Garousse honderd franc ontving en honderd vijftig in rekening moest brengen. Madame Brulot die wel iets van naaien af wist, kocht dan de stof en maakte het kleed zelf, zo goed en kwaad als het ging. Zij koos altijd zwart, dat het best tegen vuil bestand is. In de zomer lichte en in de winter zware stof. De meisjes hielpen bij het aanpassen, dat in de feestzaal geschiedde, en moedigden madame Gendron aan door te beweren dat de geliefde, wanneer het nieuwe kleed eenmaal gereed was, wel spoedig komen zou, terwijl madame Brulot, met spelden in de mond, de stof om de oude leden paste.

De heer Garousse had aan madame Brulot gezegd 'dat zij zonder in buitensporigheden te vervallen, zo nu en dan met madame Gendron maar eens een rijtochtje moest maken'. Madame Brulot had hem goed begrepen. Zij ging iedere zomer tweemaal met de oude uit rijden en bracht tweeënvijftig tochtjes in rekening waarvan de heer Garousse er twaalf betaalde. Het waren trouwens geen prettige uitstapjes, want zolang het rijden duurde hield madame Gendron niet op nijldige blikken te werpen naar de rug van de koetsier en te beweren dat anderen mooi weer speelden van haar geld.

Met ongeregelde tussenpozen, gewoonlijk om de zes of zeven maanden, kwam haar zoon naar Parijs om enkele zaken in de hoofdstad in orde te maken. Hij deed dan tevens inkoopjes voor zijn vrouw en maakte van de gelegenheid gebruik om ook zijn moeder een bezoek te brengen.